

PUNCTUL CRITIC

**Trimestrial de diagnoză
socială, politică și culturală**

nr. 3 (17) 2016

INTERNETUL, DIGITALIZAREA SOCIETĂȚII ȘI MUTAȚIILE COMPORTAMENTULUI UMAN

Editor: Fundația Culturală „Ideea Europeană”

Co-editor: Fundația „Platon Pardău”

EDITORIAL

Tirania Internetului și e-democrația	5
<i>dr. Mihai Milca</i>	

INTERNETUL, DIGITALIZAREA SOCIETĂȚII ȘI MUTAȚIILE COMPORTAMENTULUI UMAN

Revoluțiile Postmodernității – de la manipularea rețelelor virtuale de socializare, la noua gherilă urbană.....	15
<i>Mihai-Bogdan Marian</i>	
Internetul și utopia perfecteii eficiențe.....	35
<i>Sebastian Simion</i>	
Comportamentul uman și utilizarea Internetului. Un studiu sociologic exploratoriu.....	44
<i>Lucian Rotariu</i>	
Strategia de securitate cibernetică a Uniunii Europene – între deziderat și acțiune	53
<i>Maria Solacolu, Adrian Bantaș</i>	
Tehnologia informației, universul comunicațiilor și drepturile omului	71
<i>Alexandra Bucur</i>	
Brexit – campania favorită pe rețelele de socializare și la urne	79
<i>Eugen Gasnaș</i>	
Programatori sau programati?!	85
<i>Elena Marina Ciocoiu</i>	
Terorismul global și social media.....	92
<i>Irina Bogdan</i>	
Rețelele terorismului islamic versus Internet.....	101
<i>Ioan Alexandru Florea</i>	
Știrile hard și soft în context tele-vizual	109
<i>Sonia Cristina Stan</i>	

FONDUL ȘI FORMA

Lumea de după 2010	119
<i>Andrei Marga</i>	

PERMANENTA ACTUALITATE A CLASICILOR

Voltaire și spiritul de toleranță	133
<i>Prof. univ. dr. Angela Banciu</i>	
Puterea și Politica la Michel Foucault.....	132
<i>Octavian Opris</i>	
Jean Thiriart și geopolitica Imperiului European	138
<i>Cristi Pantelimon</i>	

LUMEA CĂRȚILOR

O carte de referință: „Basarabia și destinul ei secret”	145
<i>Dr. Ioan C. Popa</i>	
O carte de excepție: „Sociologia sinuciderii”	159
<i>Dan Banciu</i>	
O carte-provocare: „Crisele de după criză. O lume fără busolă și fără hegemon”	169
<i>Drd. Luminița Iordache</i>	
Perenitatea gândirii gramsciene.....	177
<i>Gheorghe Stoica Lencan</i>	

RESTITUIRI

Criminalitatea din România în luna august a anului 1939	185
<i>S. Cristian</i>	

Internetul, digitalizarea societății și mutațiile comporta- mentului uman

Revoluțiile Postmodernității – de la manipularea rețelelor virtuale de socializare, la noua gherilă urbană –

Mihai-Bogdan MARIAN

Abstract: Trăim astăzi într-un mediu internațional caracterizat de incertitudine și instabilitate, în care abundă formele de agresivitate neconvențională, hibridă, care pun tot mai greu la încercare diferitele orânduii statale. Printre aceste forme de violență neconvențională se evidențiază tot mai mult și un nou tip de gherilă urbană, posibilă prin interconexarea în timp real a planului virtual de socializare cu strada, facilitând astfel descărcări intempestive de agresivitate extremă, susceptibile a modifica radical peisajele sociopolitice de referință. În acest context, dezvoltarea planului de socializare virtuală și modalitățile de control social asociate acestuia în virtutea evoluțiilor tehnologice înregistrate de umanitate vin să deschidă noi perspective în sfera psihologiei mulțimilor și a proceselor de manipulare colectivă, punând sub semnul întrebării actualele procese cu caracter revoluționar care zdruncină societățile prezentului.

1. INTRODUCERE

Indiferent de epocă, atât construirea orânduirilor sociale și politice, cât și modificarea ori prăbușirea acestora s-au fundamentat pe acțiunea și forța mulțimilor. Dar acțiunea și forța mulțimilor s-au dovedit a fi doar forma și intensitatea de manifestare ale unei energii brute, a cărei dezlănțuire, concretizare, orientare și, mai apoi,

îmblânzire și stingere se produc fie sub impulsul unor constrângeri și privațiuni cu care se confruntă indivizii la un anumit moment, fie prin puterea de convingere a unor idei care au circulație între aceștia ori chiar printr-un mix realizat între cele două modalități. Oricare ar fi varianta de realizare, pentru ca ea să poată determina coagularea indivizilor în mulțimi

care, treptat, ajung să devină mișcări cu caracter social și politic, trebuie să fie capabilă a genera în rândul acestora perspective și năzuințe comune, care să-i determine la acțiune împreună în raport cu realitățile sociale și politice ale vremii lor.

De fiecare dată, raportat la o anumită situație concretă, gradul de stimulare a coeziunii indivizilor și, mai departe, de transformare a grupurilor umane în mișcări active din punct de vedere civic s-a dovedit a fi direct corelat cu nivelul capacității de interacțiune și de comunicare existentă între oameni la momentul respectiv. În funcție de această relație, în care se reflectă modalitatea și viteza de circulație a ideilor între indivizi la un moment dat, apare posibilitatea, mai mică sau mai mare, de conturare a unei perspective comune asupra realităților sociale și politice. Iar această perspectivă poate căpăta, prin cei ce ajung să o împărtășească și să se lase animați de ea, caracterul unui factor de presiune socială și politică. Astfel, de-a lungul timpului, vedem cum capacitatea de interacțiune și comunicare a fost potențată de evoluțiile tehnologice înregistrate de umanitate în materie de telecomunicații și transport, care au făcut ca informația să circule din ce în ce mai repede și pe distanțe din ce în ce mai mari, ajungând în prezent să parcurgă aproape instantaneu mapamondul de la un capăt la celălalt. Și, concomitent cu aceste evoluții, putem observa cum și mișcările cu caracter

social și politic au devenit din ce în ce mai dese, mai ample și mai puternice în formele lor de manifestare.

În sensul celor de mai sus, se poate remarca cu ușurință și faptul că fiecare etapă de dezvoltare tehnologică în materie de *transport al informației* a avut un impact determinant asupra componenței și caracterului mișcărilor sociale și politice. Astfel, dacă inițial Gustave Le Bon și-a focalizat atenția asupra studiului *mulțimilor*, urmărind identificarea caracteristicilor prin care se definesc grupurile umane alcătuite din indivizi între care există o interacțiune fizică directă într-un spațiu de referință dat¹, ulterior, Ga-

¹ „Din clipa în care un anumit număr de ființe vii s-au adunat laolaltă, indiferent dacă este vorba despre o turmă de animale sau de o mulțime de oameni, ele se supun din instinct autorității unui șef, adică a unui conducător. În mulțimile umane, conducătorul joacă un rol considerabil. Voința sa este nucleul în jurul căruia opiniile capătă formă și identitate. Mulțimea este o turmă, care nu poate nicidecum să se lipsească de stăpân. (...) Conducătorii tind astăzi să înlocuiască treptat autoritățile, în măsura în care acestea se lasă discutate și slăbite. Datorită tiraniei lor, acești noi stăpâni obțin mai multă docilitate din partea mulțimilor decât a obținut vreodată o cârmuire. Dacă, din întâmplare, conducătorul dispare și nu este imediat înlocuit, mulțimea redevine o colectivitate fără coeziune și incapabilă de împotrivire. În timpul unei greve a angajaților serviciului de omnibuze din Paris, a fost suficient să fie arestați cei doi conducători care o coordonau pentru a o face să înceteze numaidecât. Nu nevoia de libertate, ci cea de supunere domină întotdeauna sufletul mulțimilor. Setea lor de ascultare le face să se supună din instinct celui care s-a declarat stăpânul lor.” (Le Bon, 1990: pp. 65, 67).

briel Tarde și-a concentrat perspectiva asupra *publicurilor*, înțelese drept un fel de comunități mai largi, constituite din indivizi dispași în medii diverse, între care nu există un contact fizic propriu-zis, dar care ajung să împărtășească idei și opinii comune în virtutea accesării în mod constant a acelorași surse de informații, cum ar fi presa scrisă². Mai târziu, Serge Moscovici, având în vedere inclusiv impactul televiziunii și al cinematografiei asupra indivizilor, ajunge să vorbească despre *epoca maselor*³. Venind

² Intrând într-o polemică intelectuală cu *teoria mulțimilor* emanată de Le Bon, Tarde arată despre public următoarele: „Dar publicul se poate extinde la nesfârșit, și cum, pe măsură ce se extinde, viața sa particulară devine tot mai intensă, nu putem nega că acesta va fi grupul social al viitorului. Astfel s-a format, printr-un mănunchi de trei invenții complementare – tiparul, căile ferate, telegraful – puterea formidabilă a presei, acest telefon prodigios care a amplificat fără măsură vehiculul auditoriu al tribunilor și al predicatorilor. Nu pot, deci, să fiu de acord cu un scriitor redutabil, doctorul Le Bon, care spune că epoca noastră ar fi „epoca mulțimilor”. Este epoca publicului sau a publicurilor, ceea ce e cu totul altceva.” (Tarde, 2007: p. 27).

³ În *Epoca maselor*, Serge Moscovici radigrafiază următoarele: „Mulțimile asistă acum pe stadioane sau în jurul mausoleelor la puneri în scenă gigantice care adumbresc sărbătorile împăraților Romei ori Chinei. Rațiunea îmi șoptește că aceste spectacole sunt iluzii, cu toate că o lume întreagă asistă la ele fie direct, fie urmărindu-le pe ecranele televizoarelor sau cinematografele. Dar, la fel ca și semenii mei, și eu cred în ceea ce văd. Acest ritual impresionant, această grandioasă punere în scenă, devenită parte integrantă a civilizației noastre – așa cum erau jocurile de circ pentru civilizația romană – răspunde în mod precis

către zilele noastre, în virtutea tehnologiei internetului și a posibilităților de interacțiune socială pe care acesta le oferă într-un spațiu public din ce în ce mai larg, care se definește în primul rând prin aceea că este un spațiu de socializare virtual, descoperim o nouă formă de aglutinare a indivizilor în ceea ce sunt cunoscute astăzi a fi rețelele virtuale de socializare. Prin intermediul acestor entități, informația se poate propaga chiar și în timp real pe distanțe extreme, fapt ce le conturează un profil hibrid, situat între publicuri și mulțimi, deoarece rețelele virtuale de socializare au dovedit capacitatea de a facilita metamorfozarea aproape instantanee a publicurilor în mulțimi, ce pot căpăta chiar caracter de mase cu manifestare cât se poate de concretă, nu numai în spațiul public virtual, ci chiar și în cel cu existență fizică reală.

Astfel, dacă pentru *Revoluția Franceză* de la 1789 a fost esențială apariția premergătoare a tiparului și a presei scrise, pentru suportul *Revoluției Ruse* de la 1917 importanță a fost completarea presei scrise cu diseminarea informației prin telegraf și radio, iar mai târziu, la momentul revoluțiilor anticomuniste inițiate în anul 1989, am văzut cum presa scrisă și radioul au fost completate și chiar

unei funcții. Își au importanța lor pentru psihologia și supraviețuirea civilizației.” (Moscovici, 2001: p.12).

detronate de televiziune⁴. Tot așa, odată cu *primăverile arabe* inițiate în anul 2010, am asistat la demonstrația de forță a internetului și a platformelor virtuale de socializare⁵. Acest parcurs istoric ne relevă mutarea centrului de greutate în sfera socializării cu caracter politic de pe discuțiile și dezbaterile de salon⁶ și mișcările revoluționare ale căror dimensiuni obișnuiau să varieze între local și național, pe discuțiile și dezbaterile ținute pe Facebook și Twitter și mișcările revoluționare cu caracter de masă, care tind a căpăta din ce în ce mai des o manifestare transnațională.

De asemenea, ar mai fi de precizat aici că apariția unei inovații tehnologice în materie de comunicare și diseminare a informației nu a venit să le înlocuiască în totalitate pe cele precedente, ci, de fiecare dată, s-a articulat în mod complementar și s-a potențat prin cele deja existente pentru a facilita transmiterea informației către și între un număr cât mai mare de indivizi, dând naștere în zilele noastre la așa-numita *hybrid media*⁷. Pe această

cale, prin intermediul a ceea ce astăzi obișnuim să înțelegem în sens generic atunci când ne referim la mass-media, a devenit posibilă conturarea unei sfere publice de dimensiuni globale și chiar apariția unor mișcări cu caracter social și politic care depășesc granițele statelor, tinzând către a căpăta o anvergură globală⁸.

Însă sporirea vitezei și mărirea distanței de diseminare a informațiilor au și un corolar negativ, constând în faptul că, cu cât distanța și viteza de propagare a unei informații sunt mai mari, cu atât posibilitatea de verificare a acurateței respectivei informații se vede mai restrânsă, iar câmpul perceptiv al indivizilor se vede și el astfel predispus la a fi orientat și direcționat dincolo de capacitatea lor de surprindere efectivă a realului concret. Mai mult decât atât, internetul, pe lângă posibilitățile de interacțiune sporite pe care le oferă indivizilor, în același timp, constituie și o platformă nemai-întâlnită de control social prin bazele de date cu caracter personal pe care le stochează în virtutea condiționării utilizatorilor de a se înregistra conform protocoalelor instituite de admi-

⁴ În acest sens, Revoluția română din decembrie 1989 poate fi reținută ca fiind prima revoluție televizată în timp real din istorie.

⁵ Motiv pentru care aceste revoluții mai sunt cunoscute și prin sintagma *revoluțiile Twitter sau Facebook*.

⁶ A se vedea în acest sens Jurgen Habermas (2005) *Sfera publică și transformarea ei structurală*, Ed. Comunicare.ro, București.

⁷ Noțiunea de *hybrid media* se referă la propagarea informației de către un emitent prin intermediul tuturor mijloacelor de comunicare avute la dispoziție, articulând în mod

complementar canalele tradiționale cu cele specifice rețelelor de socializare sau a platformelor online.

⁸ Exemple relevante în acest sens îl constituie atât mișcarea Anonymous sau mișcarea Occupy, cât și mișcările ecologiste, feministe sau chiar internaționalele de partid, cu mențiunea că în această din urmă situație suplimentar mai există și o infrastructură logistică și financiară cât se poate de concretă.

nistratorii rețelilor de socializare⁹. Iar de aici mai departe apare un teren extrem de propice pentru manifestarea diferitelor tendințe de manipulare a indivizilor, ce pot avea drept scop modificarea anumitor realități sociale și politice prin eludarea cadrului formal de referință, deoarece acesta presupune, cel puțin din punct de vedere teoretic, întotdeauna obținerea consimțământului conștient al majorității pentru realizarea unor asemenea transformări. Astfel, dacă respectivele tentative de schimbare ar fi instrumentate în mod deschis și transparent de către cei care și le propun, ar ajunge să fie supuse riscului de a fi blocate de majoritate, când aceasta nu le dorește, iar prin manipulare se poate evita tocmai o asemenea eventualitate.

2. CÂTEVA CUVINTE DESPRE MANIPULARE¹⁰

Fie că ne referim la mulțimi, publicuri sau mase, ori chiar la rețelele de socializare, atât teoreticienii de marcă

⁹ Sub acest aspect, din perspectiva evoluțiilor tehnologice, putem spune că modalitățile de control social au variat și ele semnificativ, modificând profilul societăților, în sensul că, de la societățile dominate ale Evului Mediu, s-a trecut prin societățile disciplinate ale modernității, pentru a se ajunge la societățile controlate ale prezentului.

¹⁰ MANIPULĂ, *manipulez*, vb. I. Tranz. A mânui, a manevra. ♦ Fig. A influența prin diverse mijloace modul de a gândi și de a acționa al unei persoane sau al unei colectivități. – Din fr. manipuler. (DEX 2009).

din domeniul psihanalizei și psihologiei sociale, cât și cei din sfera științelor politice, relațiilor publice și comunicării¹¹ se dovedesc a fi consecvenți în a subscrie la ideea potrivit căreia câmpul perceptiv al indivizilor dintr-o societate poate fi distorsionat, orientat sau manipulat și, pe cale de consecință, și credințele, opiniile și, mai apoi, acțiunile lor pot fi supuse manipulărilor de orice fel, de la stimularea și direcționarea comportamentului de consum și până la orientarea convingerilor, atitudinilor și acțiunilor cu caracter politic. Având în vedere scopul prezentei expunerii, ne vom canaliza atenția asupra acestei din urmă categorii, a manipulărilor care urmăresc întotdeauna o finalitate cu caracter politic.

Astfel, încă de la început trebuie să precizăm că manipulările cu scop politic nu apar mai niciodată în mod izolat, ci, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, se circumscriu unor complexe de acțiuni mai ample, care se articulează reciproc pe termen mediu și lung, cunoscute sub denumirea de agresiuni informaționale sau război psihologic, al căror obiectiv final constă în obținerea controlului și tutelei asupra sferei publice dintr-o socie-

¹¹ Având în vedere că există o plajă largă de autori de referință în aceste domenii, dincolo de autorii deja menționați în cele ce preced, ne limităm doar la a indica cu titlu de exemplu, în sensul celor precizate de noi, figuri reprezentative precum Sigmund Freud, Eduard Bernays, Walter Lippman, Alex Mucchielli sau Noam Chomsky.

tate dată, pentru a se putea impune și susține mai apoi anumite direcții de evoluție politică în societatea respectivă. În sensul celor ce preced, mai trebuie subliniat și faptul că asemenea acțiuni reprezintă întotdeauna apanajul profesioniștilor, beneficiind de regulă de suportul logistic al unei infrastructuri cu profil militar, sau care măcar funcționează pe baza regulilor specifice organizațiilor militare. De asemenea, după cum bine sublinia Hannah Arendt, dacă respectivele acțiuni sunt instrumentate în scopul acaparării sferei decizionale din societatea-țintă, se poate spune despre ele că îmbracă mai degrabă caracterul unei *propagande*¹² agresive, în timp ce atunci când ne aflăm într-o fază ulterioară acaparării puterii politice, prioritatea devine menținerea în captivitate a societății, iar acțiunile cu caracter manipulator ajung să se circumscrie cu predilecție unor operațiuni de *îndoctrinare*¹³ a populației.¹⁴

¹² PROPAGÂNDĂ, *propagande*, s. f. Acțiune desfășurată sistematic în vederea răspândirii unei doctrine politice, religioase etc., a unor teorii, opinii, pentru a le face cunoscute și acceptate, pentru a câștiga adepți. – Din fr. *propagande*. (DEX 2009).

¹³ ÎNDOCTRINĂ, *îndoctrinez*, vb. I. Tranz. A iniția într-o doctrină, a înarma cu o doctrină. – În + doctrină (după fr. *endoctriner*). (DEX 2009).

¹⁴ „Oriunde totalitarismul deține controlul absolut, el înlocuiește propaganda cu îndoctrinarea și folosește violența nu atât pentru a-i speria pe oameni (lucrul acesta se face doar în fazele inițiale, când încă mai există opoziția politică), cât pentru a realiza constant

Prin urmare, ținta principală a manipulărilor cu scop politic o reprezintă cucerirea și/sau deturnarea opiniei publice pentru a o transforma în factor de presiune sau, după caz, de legitimitate politică. În zilele noastre, realitățile sociopolitice specifice postmodernității, prin faptul că se definesc în primul rând prin trendurile de destructurare a formelor și fondurilor edificate pe parcursul modernității, pentru a face loc unei proiecții sociopolitice de tip globalizator, care tinde a se legitima într-un plan de anvergură mult mai larg, respectiv global¹⁵, ne evidențiază cu preponderență acțiuni care se înscriu în primul registru, adică în cel în care manipularea are drept scop slăbirea coeziunii societăților statale prin fracturarea relației dintre decidenții politici și restul societății, pentru a face posibilă schimbarea paradigmei sociopolitice în care acestea obișnuiau să funcționeze. Astfel, având ca referință o societate dată ce a fost configurată pe parcursul modernității, putem spune că, în linii

doctrinele sale ideologice și minciunile sale practice.” (Arendt 2014: p. 424).

¹⁵ Robert Cooper arată în acest sens că „(...) dacă în lumea premodernă statele pot deveni amenințări din cauza faptului că eșuează în anarhie, în lumea modernă statele pot deveni un pericol atunci când au succes în constituirea coeziunii interne. (...) Consecințele finale demonstrează faptul că există o incompatibilitate fundamentală între cele două sisteme: cel modern, bazat pe balansare (nn. echilibru între state), și cel postmodern, bazat pe deschidere și transparență, care nu pot merge mână în mână.”. (Cooper 2007: pp. 51, 55).

mari, acest tip de manipulări vizează demobilizarea majorității care legitima prin suportul său vechea ordine sociopolitică a statului, concomitent cu impunerea unei noi agende politice prin intermediul unei minorități active, agendă la care, ulterior, în virtutea inerției comunicaționale, mediatice și mai ales a contagiunii sociale, se urmărește până la urmă și racordarea majorității tăcute. În acest sens, potrivit lui Vladimir Volkoff, asemenea acțiuni cu caracter manipulator urmăresc trei scopuri: *„să demoralizeze națiunea vizată și să dezintegreze grupările care o constituie; să discrediteze autoritatea, precum și pe apărătorii, funcționarii și notabilitățile sale; să neutralizeze masele pentru a împiedica orice intervenție spontană generală în favoarea ordinii stabilite, în momentul ales pentru cucerirea non-violentă a puterii de către o minoritate.”*¹⁶

Așadar, în această cheie a manipularilor cu scop politic, acțiunile care

vizează demobilizarea și disoluția majorității¹⁷, care se întind pe durate mai lungi de timp, sunt succedate în sens complementar, la anumite intervale de timp, în momentele oportune, de acțiuni de mobilizare și de creștere a vizibilității mediatice a unei/minorități active¹⁸, care reușesc

¹⁷ Printre acțiunile de acest gen, tot Vladimir Volkoff, avându-l ca reper pe binecunoscutul Sun Tî și celebra sa scriere *Arta Războiului*, punctează și următoarele: discreditaarea a tot ce merge bine în societatea-țintă, deoarece ceea ce funcționează susține tocmai sistemul sociopolitic luat ca țintă pentru a fi destructurat și/sau modificat; implicarea reprezentanților claselor conducătoare ale societății-țintă în realizarea de acțiuni ilegale, pentru a le submina reputația și, la momentul potrivit, să poată fi supuși disprețului public; răspândirea discordiei și disputelor între cetățenii din societatea-țintă; întârâtarea tinerilor împotriva bătrânilor; ridiculizarea tradițiilor etc. (Volkoff, op. cit. pp. 30-34). Având în vedere aceste considerente teoretice referitoare la agresiunile informaționale, nu putem rezista ispitei de a nu face o paralelă cu ceea ce se întâmplă astăzi în societatea românească, unde clasa politică autohtonă a fost supusă oprobriului public și practic a fost decapitată de lupta anticorupție, luptă susținută în mod vizibil de reprezentanții unor puteri străine, prin imputarea unor acte de corupție săvârșite cu mai mulți ani în urmă, tocmai sub privirile îngăduitoare ale celor care astăzi înfăptuiesc și susțin demersurile anticorupție. De asemenea, și celelalte aspecte punctate își găsesc, de asemenea, din păcate, multiple corespondențe și în societatea românească din ultimele două decenii, fapt ce ridică cel puțin trei întrebări legitime, respectiv este supusă România unei agresiuni informaționale? Și dacă da, de către cine? Și în ce scop?

¹⁸ În acest sens, analizând situația în care o minoritate acționează conștient pentru a modifica regulile și tradițiile stabilite, Serge Moscovici subliniază următoarele: în primul

¹⁶ Volkoff, V. (f.a) *Tratat de dezinformare*. Ed. Antet, Filipeștii de Târg, Prahova, p. 8. În completare, făcând referire la Roger Mucchielli, autorul mai precizează că „această neutralizare implică „să se impună tăcerea majorității, o tăcere care exprimă apatia, nu oprobriul la adresa elementelor turbulente”. „Nu este vorba în niciun caz de o mobilizare a maselor populare (...) ci, dimpotrivă, de imobilizare a acestora. Voluntarismul revoluționar nu are nimic de-a face cu o rebeliune generală, iar recursul la popor nu este decât o formulă verbală de propagandă, valabilă atunci când poporul este ținut la distanță.” (Volkoff, op. cit. p. 8).

să acapareze sfera publică și să se teze agenda de interes pentru aceasta.¹⁹ Iar acapărarea sferei publice, cu monopolizarea atenției *reflectoarelor societății*, se realizează prin ocuparea efectivă a spațiului public, sau mai bine zis a zonelor și edificiilor-simbol ale acestuia, care se poate realiza într-o primă fază printr-un număr relativ redus de indivizi, ce se constituie ca o masă critică la care, prin contagiune socială, ulterior vor adera și alți membri ai societății.²⁰

rând, atunci când o minoritate ajunge să se îndepărteze de la linia generală a majorității și să se manifeste în mod coerent în opoziție cu aceasta, ea reușește să arunce îndoiala asupra infailibilității judecății majoritare, slăbind presiunea socială a normei acceptate de majoritate asupra indivizilor și, devenind prin aceasta o amenințare la adresa consensului social unanim. Apoi, introduce în sfera deliberativă a indivizilor incertitudinea și confuzia în ceea ce privește reperele de fond în funcție de care își orientează acțiunile. Mai departe, se creează impresia unei pluralități antagoniste – se oferă alternative noi la cele deja existente – care face posibilă o alegere ce se definește prin faptul că se opune variantelor pe care majoritatea inițială le-ar fi luat în calcul. Și astfel, schimbarea normei majorității devine posibilă. (Moscovici, 2011, pp. 206-209).

¹⁹ În arealul țărilor din Europa Centrală și de Est este elocvent ca model de mobilizare al unei minorități exemplul așa-ziselor ONG-uri portocalii, sponsorizate/afiliate Fundațiilor pentru o societate deschisă, care, deși în ponderea de ansamblu a societăților în care activează reprezintă curenți minoritare, reușesc în momente-cheie să acapareze spațiul public și să deturneze agenda publică. A se vedea în acest sens și Gresh et al. 2006, pp. 66-67.

²⁰ Asemenea exemple de zone simbol ale spațiului public, care se bucură de o mare expunere mediatică, în jurul cărora s-au edificat curenți revoluționare, pot fi considerate Piața

În ceea ce privește tehnicile efective de manipulare, adică de distorsionare a realităților și a câmpului perceptiv al indivizilor, Alex Mucchielli subliniază faptul că acestea se concentrează pe manipularea sensurilor, respectiv, a contextelor în care realitățile și conduitele umane ajung să fie învestite cu sens și semnificație de către observatori²¹. Cu această ocazie, Mucchielli atrage atenția că orice situație poate fi descompusă într-o suprapunere de șapte contexte: 1) contextul spațial, 2) contextul fizic și senzorial, 3) contextul temporal, 4) contextul pozițiilor relative ale actorilor, 5) contextul relațional social imediat, 6) contextul cultural de referință, 7) contextul expresiv al identităților actorilor (Mucchielli, 2002, pp. 33-55).

Pentru a încheia acest excurs referitor la manipularea cu scop politic, mai trebuie să precizăm faptul că acest gen de manipulari sunt precedate și se derulează concomitent cu ample activități de cercetare, studiere și eșantionare a populației-țintă, pentru identificarea particularităților și vulnerabilităților psihologice ale acesteia, precum și a răspunsurilor pe

Universității din București, Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău, Piața Maidan din Kiev, Piața Taksim din Istanbul, Piața Tahrir din Cairo, iar exemplele, firește, pot continua.

²¹ „Pentru a modifica o conduită, trebuie în principiu să modifici sistemul în care se manifestă ea; în contextul modificat, conduita cu pricina capătă un alt sens, pe care actorul nu-l mai consideră relevant.” (Mucchielli, 2002, p. 33).

care ea le oferă la stimulii aplicați în contextul manipulării. În cadrul acestui proces se urmărește identificarea credințelor, valorilor, simbolurilor, pe care își fundamentează populația respectivă atitudinea generală față de viață, dar și poziționarea ei efectivă în contexte particulare concrete, aspecte în funcție de care îi pot fi stimulate și gestionate emoțiile, inserate și articulate opiniile care să-i determine mai apoi atitudinile și acțiunile dorite de manipulator. În timp ce influențarea credințelor și valorilor profunde necesită derularea de acțiuni specifice pe o perioadă mai lungă, opiniile și atitudinile pot fi mult mai ușor manipulate prin acționarea nivelului emoțional al indivizilor, sens în care, contextele propice pentru asemenea intervenții se suprapun peste evenimentele cu impact emoțional deosebit la nivelul populației vizate, survenite în mod accidental sau chiar provocate, susceptibile a perturba câmpul reprezentărilor sociale și reperele contextului sociopolitic de referință pentru populația-țintă, existente anterior evenimentului²². Complexitatea acestui proces care precede și însoțește întotdeauna manipulările cu scop politic implică un vast și diversificat suport logistic, care presupune valorificarea și exploatarea, directă sau intermediată, atât a unor institute de statistică și de sondare a opiniei publice, cât și

a unor organisme media, vectori de opinie și platforme de socializare reale sau online și, nu în ultimul rând, resurse ale unor servicii de informații secrete, sens în care reiterăm faptul că manipulările de acest fel reprezintă apanajul profesioniștilor și structurilor cu profil militar.

Concluzionând în sensul celor de mai sus, circumscris acestui plan mai larg unde manipularea nu se întâmplă pur și simplu, ci are un scop cât se poate de concret ce vizează o finalitate politică, putem spune că tehnologia internetului, platformele și rețelele virtuale de socializare, precum și modalitățile de manipulare a acestora reprezintă ultima inovație în domeniu.

3. MANIPULAREA REȚELELOR VIRTUALE DE SOCIALIZARE²³

Filosofia conceptului de rețea socială, indiferent că ne referim la rețelele virtuale de socializare sau la cele cu existență fizică concretă, se întemeiază pe câteva constante. Prima din-

²² Ne referim aici la acel gen de evenimente clasificate de Nassim Nicholas Taleb drept „lebede negre” (Taleb, 2010).

²³ Menționăm că aspectele prezentate în cadrul acestei secțiuni se fundamentează pe observațiile și considerentele de ordin personal ale autorului vis-a-vis de protestele aferente *Primăverilor Arabe* (2010-2011), *Revolțelor de la Londra* (2011), *Protestelor de la București* (2012), *Crizei Ucrainene* (2013), *Cazului „Colectiv”* (București 2015), precum și a evenimentelor de acest gen mai timpurii din Franța anului 2005 sau Georgia 2008. Practic, toate aceste mișcări de revoltă reprezintă proteste de generație nouă am putea spune, în economia lor de ansamblu internetul și mobilizarea indivizilor prin intermediul rețelelor virtuale de socializare jucând un rol esențial.